

Rakennemuutokset ja sukupolvet

MATTI ALESTALO

Sukupolven käsite

Klassikoksi muodostuneessa esseessään *Sukupolvien ongelma* Karl Mannheim aloittaa keskustelun sukupolven määrittelystä tekemällä eron kahden päälähestymistavan välillä. Ensimmäistä lähestymistapaa Mannheim kutsuu *positivistiseksi*. Taustafilosofiana on ranskalainen valistusajattelu. Tässä lähestymistavassa sukupolvia pidetään kvantitatiivisina ilmiöinä. Ihmisellä on elämä ja kuolema ja siinä välissä selkeästi mitattavissa oleva elämänkulku, jossa sukupolvi seuraa toista tasaisin väliajoin (Mannheim [1927] 1952, 276). Tällä tavoin määriteltyjä sukupolvia kutsutaan usein kohorteiksi.

Toista lähestymistapaa Mannheim kutsuu *romanttis-historialliseksi*. Sen taustana on saksalainen historiallinen ajattelu, jossa historian kulkua ei käsitetä lineaariseksi. Historiaan vaikuttavat esimerkiksi eri sukupolvet eri tavoin (Mannheim 1952, 280–281). Sukupolven määrittelyssä Mannheim (1952, 300) painottaa erityisesti nuoruuden kokemuksia, aikaa jolloin omat kokemukset ja käsitykset elämästä syntyvät.

Mannheimin erottelun ymmärtää paremmin, jos ottaa sukupolven käsitteen rinnalle äsken mainitun kohortin käsitteen. Kaikki kohortit eivät ole sukupolvia. Sukupolven jäseniä yhdistävät yhteiset kokemukset, ajatukset ja käsitteet. Voimme tarkastella vaikkapa jokaista viisivuotiskohorttia sen historian valossa. Onko kohortilla niin paljon yhteisiä kokemuksia ja niitä välittäviä sosiaalisia ja ajatuksellisia siteitä, että voimme kutsua sitä sukupolveksi?

Artikkeli perustuu esitelmään, jonka kirjoittaja piti 14.11.2006 Eläketurvakeskuksen Helsingin Messukeskuksessa järjestämässä seminaarissa Työeläkepäivä 2006. Seminaari III: Sukupolvien edut ja velvollisuudet.

Mannheim sitoo sukupolvien esiintymisen yhteiskunnan muutoksen tempoon. Staattisessa maatalousyhteiskunnassa tuskin esiintyy edellisiä kohorteista eriäviä sukupolvia. Nopeamman muutoksen oloissa syntyy helpommin erityisiä, saman merkittävän historiallisen kokemuksen jakavia sukupolvia.

Sukupolvi ei ole sama asia kuin yhteinen ikäryhmä. Maaseudun nuoret ovat kaupunkilaisnuorten kanssa samassa asemassa yhteiskunnan ikärakenteessa. Sukupolveksi heitä voi kutsua vain osoittamalla yhteisiä kohtaloita, ajattelutapoja ja kokemuksia (Mannheim 1952, 303, 309). Ikäryhmästä sukupolveen kuuluu vain valikoitunut osa.

Mannheim käsittelee vielä erikseen sukupolvien aktualisoitumista. Hän luo paralleelin luokka-aseman määrittelyyn. Luokka-asemien olemassaolo ei vielä oikeuta meitä puhumaan luokista. Niistä voimme puhua vasta sitten, kun niihin kuuluvat tulevat tietoisiksi itsestään jonkin luokan jäsenenä. Ei siis riitä, että sukupolveen kuuluvat ovat syntyneet historiallisesti ja sosiaalisesti samantapaisiin oloihin. Muodostaakseen erillisen sukupolven heidän on muodostettava historiallinen ja sosiaalinen yksikkö, jolla on – kuten Mannheim (1952, 303) sanoo – ”yhteinen kohtalo”.

Sukupolvi voi myös koostua yhdestä tai useammasta yksiköstä. Matti Virtanen (2001, 25–27) on käyttänyt näistä varsin käyttökelpoista termiä *fraktio*. Mannheim (1952, 304) antaa varsin konkreettisen esimerkin. Napoleonin sodat nuorina kokeneet muodostivat Saksassa yhden sukupolven, vaikka se hajosikin myöhemmin kahteen sukupolviyksikköön, liberaaleihin ja konservatiiveihin. Kyseessä oli saman sukupolven kaksi äärireaktiota samaan historialliseen kokemukseen.

Mannheim hakee välineitä historiallisesti ainutlaatuisen analysoimiseksi. Hän ei niinkään

ole kiinnostunut säännönmukaisuuksista. Samalle kannalle asettuu esimerkiksi Erik Allardt (1981, 267) tähdentäessään, että ”sukupolven käsite on hedelmällisimmillään silloin kun todella on tapahtunut dramaattisten tapahtumien aiheuttamia äkinäisiä käyttäytymisen ja käsitysten muutoksia”.

Sukupolvi suomalaisessa sosiologiassa

Edellä siteeratussa artikkelissaan *Sukupolvet suomalaisen yhteiskunnan kuvauksessa* Allardt (1981, 266) toteaa, ettei sukupolvijako ole ollut suomalaisessa sosiologiassa kovinkaan laajan kiinnostuksen kohteena (ks. myös Toivonen 2003, 109–114). Luokka- ja kerrostumajako, eri kieliryhmät ja näihin molempiin liittyvät ideologiset vastakkainasettelut ovat hallinneet suomalaista sosiologiaa. Tämä näkyy Allardtin esityksessä myös siten, että joidenkin aihetta sivuavien tutkimusten (esim. Rintala 1962; Alapuro 1969) lisäksi valtaosa hänen konkreettisista esimerkeistään ja tarkasteluistaan perustuu muuhun tutkimukseen, kaunokirjallisuuteen ja yhteiskunnallisessa keskustelussa käytettyihin puheenvuoroihin. Sukupolvet olivat olleet sosiologisessa tutkimuksessa vain silloin tällöin esillä, vaikka ikä käsitettiinkin yhdeksi keskeiseksi taustamuuttujaksi (ks. kuitenkin Seppänen 1966; Allardt 1966; Valkonen 1980).

Elämäntavan ja myöhemmin elämäkertojen tutkimus nosti sukupolvien tutkimuksen uudelle tasolle 1980-luvulla. Tässä suhteessa erityisen tärkeä on ollut J. P. Roosin tutkimuspanos. Hän on eritellyt suomalaisen yhteiskunnan sukupolvia useissa eri julkaisuissa, joista vuonna 1987 ilmestynyt *Suomalainen elämä* on tärkein. Roos erottaa neljä sukupolvea. Viime vuosisadan kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä syntyneet kuuluvat *sotien ja pulan sukupolveen*. 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun lopun välisenä aikana syntyneet kuuluvat *sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveen*. *Suuren murroksen sukupolvi* on syntynyt toisen maailmansodan aikana tai sen jälkeen 1940-luvulla. 1950-luvulla syntyneitä Roos kutsuu *lähiöiden sukupolveksi*. Roos on valmis puhumaan myös uudesta, viidennestä sukupolvesta. Sitä hän ei kuitenkaan nimeä, sillä hänen määrittelynsä mukaan sukupolvea yhdistävät erityisesti ”varhaisessa keski-ikässä” saadut kokemukset. Roosin esitys kattaa siten kaikki viime vuosi-

sadan kuudella ensimmäisellä vuosikymmenellä syntyneet. Roos ei analysoi sukupolvia puhtaasti mannheimilaisessa mielessä, vaan käyttää sukupolvia apunaan tyyppitellessään elämäkertoja ”elämäkerrallisiksi yhteisöiksi”. (Roos 1987, 39–59.)

Suomalaisessa sukupolvia koskevassa tutkimuksessa mannheimilaisittain on asennoitunut Matti Virtanen. Hän erottelee vuonna 2001 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Fennomanian poliittiset traditiot ja sukupolven dynamiikka* puolitoista kymmentä sukupolvea tai sukupolvi-fraktiota. Virtasen tutkimus kattaa Suomen historian vuodesta 1809 lähtien. Hän (2001, 36) pitää vuosien 1808, 1918, 1939–40 ja 1941–44 sotia ja ”niiden poliittisia seurauksia” ”avaintapahtumina”. Virtasen erittelyn keskiössä eivät ole laajat, kokemukselliset ”massasukupolvet”, vaan hän pitää poliittisten ja kulttuuristen eliittien nousuun, niiden kamppailuun ja vastakohtaisuuksiin. Virtasen analyysin painopiste on siinä, miten poliittiset traditiot ja sukupolvet liittyvät toisiinsa. Hän koettaa myös yhdistää oman analyysinsä ja Roosin erottelemat sukupolvet keskustelemalla ”mobilisoituneiden” sukupolvien kasvusta ”pitkien kokemuksellisten polvien sisältä” (ks. Virtanen 2001, 364–366).

Eliittejä ja kulttuurisia virtauksia analysoitaessa mannheimilainen sukupolven käsite on hedelmällisimmillään. Suurten ihmisryhmien analysointiin se ei sen sijaan kovinkaan helposti täivu. Tämä näkyy erityisen hyvin siinä laajassa keskustelussa, jota on käyty sukupolvista tällä vuosikymmenellä. Erityisen paljon on keskusteltu ”60-lukulaisuudesta” ja ”suurista ikäluokista” sukupolvina. Tässä yhteydessä kannattaa mainita ainakin Antti Kariston toimittama, vuonna 2005 ilmestynyt laaja teos *Suuret ikäluokat* ja Jani Erolan ja Terhi-Anna Wilskan toimittama, vuonna 2004 ilmestynyt teos *Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 60-lukulaisuus*. Käytän näihin kirjoihin sisältyviä analyysejä avukseni, kun jatkossa keskustelen kolmesta sukupolvesta.

Erikseen on syytä huomauttaa siitä, että yksi syy vilkastuneeseen sukupolvien tutkimukseen on käytettävissä olevien tutkimusaineistojen laadun ja käytettävyyden paraneminen. Toisaalta käyttöön on tullut laajoja rekisteriaineistoja. Näistä keskeisin on väestölaskentojen tietoihin perustuva ns. pitkittäisaineisto, jonka avulla voidaan yksilötasolla tarkastella viimeksi kuluneiden 50–60 vuoden kehitystä. Monissa tarkasteluissa on myös käytetty hyväksi ajassa toistettuja haastatteluja ja

kyselytutkimusten kysymyksiä. Elämäkertojen ja erityisten elämänkulkuhaastattelujen käyttöä voi myös pitää uutena aluevaltauksena.

Kolme sukupolvea

Kun sukupolvia on tarkasteltu koko yhteiskunnan tasolla, on yleensä lähdetty siitä, että sukupolvet voidaan erottaa toisistaan niihin kuuluvien yhteisten kokemusten perusteella. Esimerkiksi J. P. Roos (1987, 50–51) käyttää ”varhaista keski-ikä” sukupolvijaottelun perusteena. Tässä iässä – Roosin mukaan – tilanne on seuraava: ”Lapset ovat pieniä, tehdään rajusti töitä, säästetään asuntoa, hankitaan erilaisia tavaroita, elämää ei paljon ehdi pysähtyä miettimään. Tämä lienee monen ihmisen keskeistä elämänsisältöä.” Varhaisessa keski-ikässä elämän rajat tulevat vastaan. Kysymys on – kuten Roos (1987, 51) sanoo – ”eräänlaisesta nousun katkeamisesta, elämän rajallisuuden tajuamisesta”. Kariston (2005b, 25) määrittely on samansuuntainen. Hänen mukaansa yhteiskunnallinen sukupolvi ”on sosiologinen käsite, jotakin enemmän kuin kohortti, joka on vasta potentiaalinen sukupolvi. Sukupolven muodostus edellyttää, että samoihin aikoihin syntyneillä on tärkeitä yhteisiä elämäkokemuksia ja niihin perustuvia jaettuina muistoja”. Semi Purhonen puolestaan näkee yhteiskunnalliset sukupolvet diskursiivisesti tuotettuina. Yhteiskunnalliset sukupolvet ovat kielellisesti rakentuneita kokonaisuuksia, jotka ”tietyllä tavalla tuottavat diskursiivisesti itse itsensä (ja toinen toisensa)”. Siten sukupolvitietoisuus on ”julkisuudessa esiintyvien sukupolvidiskurssien muovaamaa ja värittä-mää” (Purhonen 2005, 256).

Olen valinnut tarkasteluni kohteeksi kolme viisivuotiskohorttia sillä perusteella, että niihin kuuluneiden voi olettaa läpikäyneen suuren kokemuksellisen murroksen nuoruudessaan. Olen myös – eräänlaisena työhypoteesina – nimennyt sukupolvet tuon kokemuksen mukaan. Samantapaisen jaottelun ovat esittäneet Antti Häkkinen, Eila Linnanmäki ja Pirkko Leino-Kaukiainen (2005, 66) kuvatessaan sitä, miten vuosien 1950 ja 1970 välinen ”ravinnon ja työn murroskausi” vaikutti suuriin ikäluokkiin, heidän vanhempinsa ja heidän lapsiinsa. Sukupolvet voidaan nähdä myös ”*suvun* polvina” (Virtanen 2001, 19).

Erotan toisistaan ja muista kohorteista

– vuosina 1921–25 syntyneet; jatkossa kutsun

heitä *sotasukupolveksi*,

– vuosina 1945–49 syntyneet; nimettäköön heidät *suuriksi ikäluokiksi* ja

– vuosina 1971–75 syntyneet; he muodostavat *lamasukupolven*.

Kahdelle sukupolvelle, sotasukupolvelle ja lamasukupolvelle, on ominaista noin kahdenkymmenen vuoden iässä koettu suuri murros, ensimmäisellä toinen maailmansota ja jälkimmäisellä Suomen historian suurin talouslama. Suurten ikäluokkien kohdalla voisi puhua elämänikäisestä kokemuksesta. Tältä osin on viitattu esimerkiksi Richard Easterlinin (1980) teoriaan, jonka mukaan ”poikkeuksellisen suuret ikäluokat joutuvat aina ja kaikessa kärsimään suuruudestaan ja siihen liittyvistä niukoista mahdollisuuksista” (Karisto 2005b, 44). Suuret ikäluokat joutuivat myös nuoruudessaan kokemaan Suomen tähänastisen historian nopeimman ja rajuimman yhteiskunnan rakennemuutoksen.

Näiden kolmen sukupolven elämää ja sen kulua analysoidessani kiinnitän erityistä huomiota yhteiskunnan rakenteeseen ja sen muutoksiin sekä vallitseviin elinoloihin ja elintasoon. Millaiseen Suomeen nämä sukupolvet syntyivät? Miten yhteiskunta muuttui heidän elinaikanaan? Millaisia mahdollisuuksia yhteiskunta tarjosi eri sukupolville ja niihin kuuluville?

Suomalaisen yhteiskunnan keskeinen rakennemuutos tapahtui vuosien 1960 ja 1980 välillä. Tällöin Suomi muuttui tavalla, joka hakee vertaistaan esimerkiksi OECD:n jäsenmaiden joukossa. Vain Kreikassa maatalousväestö väheni nopeammin. Missään muussa maassa eivät palveluelinkeinot laajentuneet yhtä nopeasti, ja vain harvassa maassa teollisuuden palveluksessa oleva väestö kasvoi yhtä aikaa palveluelinkeinojen työllistämisen kanssa. Kun maatalousväestöä oli vuonna 1950 36 prosenttia ammatissa toimivista, vastaava luku oli 8 prosenttia vuonna 1980. Samaan aikaan palkansaajien osuus ammatissa toimivista nousi 58 prosentista 84 prosenttiin. Johtajien ja toimihenkilöiden osuus ammatissa toimivista oli 16 prosenttia vuonna 1950. Vastava luku oli 39 prosenttia vuonna 1980. Toisen maailmansodan päättyessä julkisen sektorin palveluksessa olevien osuus jäi varsin korkealle tasolle. Vuonna 1950 palkansaajista työskenteli julkisella sektorilla 21 prosenttia. Vuoteen 1980 tultaessa osuus oli noussut 30 prosenttiin (Alestalo 1986, 34–42). Suomi muuttui maatalousmaasta palkansaajien ja keskiluokan yhteiskunnaksi.

Sotasukupolvi

Sotasukupolvi (s. 1921–25) syntyi juuri itsenäistyneeseen maahan. Itsenäistymisen kätilöinä olivat ensimmäinen maailmansota ja suurten imperiumien – Venäjän ja Itävalta-Unkarin – luhistuminen sodan seurauksena. Itsenäistynyt Suomi kuului alueeseen, jota amerikkalainen taloushistorioitsija Herbert Heaton (1966, 472) on kutsunut *vihreän vallankumouksen* alueeksi. Kyse on kahdeksasta uudesta, Venäjän ja läntisen Euroopan välillä sijaitsevasta valtiosta. Tässä uudessa tilanteessa pidettiin maareformia keskeisenä sosiaalisen turvallisuuden takaajana. Vihreä vallankumous oli näissä uusissa valtioissa reaktio lokakuun punaiseen vallankumoukseen. Maareformeilla tavoiteltiin yhteiskuntarauhaa ja kestävävä sosiaalista turvallisuutta (Urwin 1980, 68–69). Suomessa torpparien vapautuminen ja muu maanjako merkitsivät pienten tilojen määrän kasvua. Tämä loi pohjan maalaisliiton nousulle suurimmaksi porvarilliseksi puolueeksi. Toisin kuin muissa Pohjoismaissa ”sosiaalinen kysymys” jäi ”maakysymyksen” rinnalla toisarvoiseksi. Hyvinvointivaltiona Suomi oli 1960-luvun alkuun saakka Euroopan takamaata (ks. Flora & Alber 1981).

Sotasukupolven nuoruutta varjosti juuri päätynyt verinen sisällissota vankileireineen. Imeväiskuolleisuus oli korkealla tasolla, melkein joka kymmenes menehtyi ensimmäisen elinvuotensa aikana (Koskinen & al. 1994, 323). 1920-luvulla syntyneitä on myös nimitetty ”pula-ajan sukupolveksi”, josta ”suuri osa eli elämänsä keski-ikään saakka pulan, niukkuuden ja raadannan olosuhteissa” (Häkkinen & al. 2005, 62–63).

Itsenäinen Suomi kiirehti vuonna 1921 toteuttamaan yleisen oppivelvollisuuden. Sen toimeenpano tapahtui kuitenkin hitaasti, ja erityisesti syrjäseuduilla kansakoulu jäi monelta käymättä. Heikki Wariksen (1948, 50–51) arvion mukaan 1940-luvun alkupuolella joka viides mies oli vailla ”oppivelvollisuuden määräämää koulusivistystä”. Oppikouluihin otettiin 1930-luvulla vain noin joka kymmenes ikäluokasta (Seppänen 1971).

Sotien välinen Suomi oli maalaisten ja talonpoikien yhteiskunta. Vuonna 1920 asui 16 prosenttia väestöstä kaupungeissa ja vuonna 1930 19 prosenttia (Koskinen & al. 1994, 314). Tilat olivat pieniä ja siksi tämä sukupolvi olikin sosiaaliselta taustaltaan homogeenisin tässä eritellyistä sukupolvista. Lähes kaikki olivat pientilallisten tai tilattomien jälkeläisiä.

Väinö Linna (1920–1992) kuvaa *Tuntemattomassa sotilaassa* ([1954] 1993, 6) tätä sukupolvea jatkosodan alussa:

”Nuori ikäluokka astui sijaan.

Siinä he seisoivat, hieman vaivalloisesti aikaansaadussa rivissä, nämä Suomi-Äidin maailmanhistorialle valitsemat uhrit. Talonpoikia tukevissa vaatteissaan, päiväläisiä pikkutakkisillaan, kravatti ryppistyneen tyykipaidan kauluksen alta sojottaen, ja joukossa joku kaupunkilainenkin, jolla oli ’ulsa’ yllä ja joka ’ei nääs’ muistanu mitään koko matkasta nääs’.”

Sota harvensi tuntuvasti tätä ikäluokkaa. Sotaväki muodostettiin ns. aluejärjestelmän mukaan. Seurauksena olivat suuret sosiaaliset ja alueelliset erot kaatuneiden määrissä. Suhteellisesti eniten kaatuneita oli köyhimmillä alueilla, Savossa ja Lapisissa (Waris 1948, 106–111). Ns. jalkaväkipitäjien sankarihaudat Savossa ovatkin mieleen jäävä kokemus pieniin sankarihauta-alueisiin tottuneille kaupunkilaisille.

Sekä kaunokirjallisuudessa että tutkimuksissa on hämmästeltä sitä optimismia, joka oli sodan jälkeen erityisesti maaseudulla vallalla. Suuret ikäluokat alkoivat syntyä ja siirtoväki ja rintamamiehet rakensivat ja raivasivat uusia tilojaan. Maataloutta laajentava politiikka jatkui 1950-luvun alkupuoliskolla. Muissa OECD-maissa ei maatalojen määrä enää kasvanut (Haatanen 1968, 224–227).

1950-luvulta alkaen politiikka muuttui radikaalisti. Suomen myöhäistä, mutta nopeaa teollistamista on havainnollistettu vertaamalla Suomen kehitystä Aasian ns. tiikeritalouksien (esim. Taiwan, Korea) nousuun. Kyse oli hyvin ”pragmaattisesta yhteistyöstä” yksityisen elinkeinoelämän johdon ja valtion johdon välillä. Valtio tuki omalta osaltaan teollistamista, muttei pyrkinyt säätelemään elinkeinoelämän toimintaa (ks. Jäntti & al. 2006, 11–19). 1960-luvulla ajankoh-taiseksi tuli myös maatalouden tehostaminen. Jo vuosikymmenen alussa Pekka Kuusi (1961, 101) saattoikin todeta, että maakysymyksen kohdalla kello on Suomessa aina ollut jäljessä.

Sotien jälkeistä Suomea ei kuitenkaan pitäisi pitää homogeenisena kokonaisuutena. Häkkinen, Linnanmäki ja Leino-Kaukiainen (2005, 65) esimerkiksi toteavat:

”Sodan jälkeinen Suomi oli monella tapaa kaksijakoinen ja ristiriitainen. Kun kaupungeissa varsinkin ylä- ja keskiluokan, mutta myös ammattityöväen elämä muuttui monella tapaa moderniksi, vauraammaksi ja helpommaksi, maaseudulla elettiin monin paikoin vie-

lä olosuhteissa, jotka eivät paljoakaan eronneet 1800-luvun Suomesta.”

Vaikka yliopisto-opiskelu lisääntyikin sodan jälkeisinä vuosina, opiskelijoiden sosiaalinen tausta ei muuttunut paljoakaan. Itse asiassa maanviljelijä- ja työläiskodeista lähteneiden osuudet pieneivät (Waris 1948, 326–327). Suuret muutokset yliopistoissa ja korkeakouluissa tapahtuivat vasta suurten ikäluokkien astuessa niihin sisään. Mutta niille sotasukupolven jäsenille, jotka suorittivat akateemisen loppututkimuksen, laajeneva julkinen sektori, kehittyvä liike-elämä ja palvelut tarjosivat hyvät eteenpäinmenon mahdollisuudet.

Kun sotasukupolven jäsenet alkoivat tulla 50 vuoden ikään, rakennemuutos oli laajimmillaan. Ruotsin muuttoon tämä sukupolvi alkoi olla liian vanhaa. Häkkisen, Linnanmäen ja Leino-Kaukaisen (2005, 68) mukaan työtä oli tehtävä kuitenkin ”hamaan vanhuuteen”. Tämä sukupolvi ei pitänyt ”eläkkeellepääsyjuhliä”. 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alkupuolella vapaa-ajan määrä alkoi kuitenkin – ajankäyttötutkimusten mukaan – lisääntyä myös maaseudulla. Myös ravinto- ja ruokailutottumukset muuttuivat. Ruokavaliota eivät enää yksipuolisesti hallinneet viljatuotteet ja peruna. Niiden rinnalle tulivat liha, kokomaito, hedelmät ja marjat (Häkkinen & al. 2005, 70–75).

Suuret ikäluokat

Sodan jälkeisestä pula-ajasta huolimatta vuosina 1945–49 syntyneiden suurten ikäluokkien imeväiskuolleisuus oli enää puolet 1920-luvun alkuvuosien tasosta (Koskinen & al. 1994, 323). Yli kolme neljäsosaa tästä sukupolvesta syntyi maaseudulla, mutta selvä enemmistö on myöhemmin muuttanut kaupunkeihin (Karisto 2005b, 39). Tämän sukupolven lähtökohdissa on kuitenkin jo ero sotasukupolven verrattuna.

Suurten ikäluokkien lapsuudessaan ja nuoruudessaan kokemaa ahtautta ja tungosta on paljon kuvattu. Ikäluokka läpäisi koko koulutusjärjestelmän siten, että aluksi jouduttiin rakentamaan ja perustamaan suuri määrä kansakouluja, sitten oppikouluja ja ammattioppilaitoksia ja lopuksi korkeakouluja. Kalevi Kivistö ja Tapio Vaherva (1976, 64–70) toteavat varsin selkeäsanaisesti: ”Reagointi näiden ikäluokkien koulutukselle asettamiin vaatimuksiin on yleensä tapahtunut vasta silloin kun toimenpiteiden olisi jo pitänyt olla suoritettuja ja toisaalta vain muutaman

vuoden esiintyneet ikäluokat saivat aikaan koulutuspoliittisia ratkaisuja, jotka eivät olleet suhteessa ikäluokkien nopeaan ohimenoan”. On myös muistettava, että tämä oli ensimmäinen sukupolvi, jossa naisten koulutustaso oli korkeampi kuin miesten (Karisto 2005b, 43).

1960-luvulla työmarkkinoille syntyi varsinainen tungos suurten ikäluokkien astuessa kertyneillä sisään. Arvion mukaan suurista ikäluokista 45 000 henkilöä päätyi Ruotsin vetävämille työmarkkinoille (Wiman 1975, 82–84). Suurten ikäluokkien tulo Suomen työmarkkinoille merkitsi niiden naisistumista edelleen. Hyvin suuri osa työvoiman kasvusta 1960- ja 1970-luvulla johtui naisten lisääntyneestä aktiivisuudesta. Akateemiset ammattiryhmät naisvaltaistuivat erityisesti 1970- ja 1980-luvulla. Julkisella sektorilla johtavissa ja ylemmissä toimihenkilöryhmissä työskentelevien naisten määrä kasvoi kahdeksankertaiseksi vuosien 1960 ja 1985 välisenä aikana. Samalla naisten osuus julkisen sektorin johtavista ja ylemmistä toimihenkilöistä nousi 16 prosentista 40 prosenttiin (Alestalo 1991, 24–25). Työvoiman naisistumisessa oli kuitenkin keskeisintä naisten päätyminen perinteisesti naisvaltaisiin hoito-, hoiva- ja toimistotyön ammattiryhmiin (Kolehmainen 1999, 123).

Kirjailija Hannu Raittila (s. 1956) kuvasi viime vuosikymmenen lopulla (1999, 79–80; ks. myös Karisto 2005b, 40) suuria ikäluokkia ja niiden kokemaa rakennemuutosta:

”Suurten ikäluokkien enemmistö on kotoisin pieniloilta. Ne ovat nähneet eläinten syntyvän ja kuolevan muuallakin kuin Disneyn elokuvissa, käyttäneet juomiseen ja peseytymiseen kaivosta ämpärillä kannettua vettä, pissineet iltaisin laskisankoon, tehneet läksyt petromaksin suihinassa ja hiihtäneet aamulla kouluun mäystinsuksilla tai parhaassa tapauksessa kunnan vaateavustuksesta saadut monot jaloissaan. Talvet olivat kunnollisia Sisä-Suomen talvia. Lunta oli paljon ja koko Suomi oli kerta kaikkiaan toinen.

Nyt samat ihmiset ovat pakkautuneet räntäiselle rannikolle ja muuttuneet kapasiteetin koordinaattoreiksi, johtoryhmän sihteereiksi tai art directoreiksi. Ekohistorioitsija kertoi hiljattain tarkkailleensa ryhmää viisikymppisiä Euro-lobbareita matkalla Strasbourgistä kotiin kännykät vöillä ja mikrot sekä tax-free-viinit salkussaan. Se väitti siinä lentokentän baaritiskillä todistaneensa sellaista kulttuurista harppausta, joka ylittää kymmenenkin vuotta nuorempien suomalaisten käsityskyvyn.”

Hannu Raittilan kuvauksessa suurten ikäluokkien alueellinen ja sosiaalinen liikkuvuus saa lähes myyttiset mittasuhteet. Raittilan kuvaus saa tukea Ilkka Ruostetsaaren ja Sami Borgin Suo-

men eliittejä koskevasta analyysistä (2004). Heidän mukaansa vuonna 2001 järjestöeliitistä yli 50 prosenttia, median, elinkeinoelämän ja hallinnon eliiteistä yli 40 prosenttia ja tieteen eliitistä yli kolmannes oli vuosina 1945–50 syntyneitä. Poliittisessa ja kulttuurieliitissä suurten ikäluokkien osuus oli neljäs. Verrattuna kymmenen vuotta aikaisempaan tilanteeseen voidaan puhua eliitissä tapahtuneesta ”merkittävästä sukupolvenvaihdoksesta” (Ruostetsaari & Borg 2004, 150; Borg & Ruostetsaari 2002, 56). Tulokset osoittavat, että suurille ikäluokille avautuivat hyvät sosiaalisen kohoamisen mahdollisuudet yhteiskunnan institutionaalis-organisatoristen rakenteiden muuttuessa suuren rakennemuutoksen aikana ja seurauksena.

Suurista ikäluokista kokonaisuutena eivät eliittejä koskevat tiedot tietenkään anna kokonaiskuvaa. Karisto, Pekka Martikainen, Netta Mäki ja Ossi Rahkonen ovat väestönlaskentojen pitkittäistiedostojen avulla seuranneet suurten ikäluokkien aseman muuttumista vuosien 1950 ja 1990 välisenä aikana. Suurista ikäluokista kaksi viidesosaa, 42 prosenttia, syntyi maanviljelijäkerhoihin ja runsas kolmannes, 35 prosenttia, työntekijäperheisiin. Vuonna 1990 pääkaupunkiseudun ylemmistä toimihenkilöistä 16 prosenttia oli maanviljelijöiden ja 29 prosenttia työntekijöiden lapsia. Pääkaupunkiseudun ylemmistä miestoimihenkilöistä 46 prosenttia ja ylemmistä naistoimihenkilöistä 43 prosenttia oli pääkaupungin ja muiden kaupunkien toimihenkilöiden lapsia (Karisto & al. 2005, 95–102).

Vain hyvin harva, 2–3 prosenttia, suuriin ikäluokkiin kuuluvista koki nousun maanviljelijä- tai työläiskodista pääkaupunkiseudun ylempään keskiluokkaan. Muutoksen pääsuunta oli paljon loivempi: maaseudulta pojat siirtyivät teollisuuteen ja tytöt palveluammatteihin (Karisto & al. 2005, 111). Yhteistä heille kaikille oli kuitenkin asuin- ja elintason nopea kasvu aina 1980-luvun lopulle saakka. Huoneistot suurenivat, mukavuudet lisääntyivät ja harrastukset monipuolistuivat. Suurten ikäluokkien kokemaa muutusta muuttui hyväksi elintasoksi. Odotettavissa onkin lähiaikoina suurten ikäluokkien asumishistoriaa tutkineiden Anneli Junton ja Anni Vilkon mukaan (2005, 132) nuorten ja aktiivisten eläkeläisten suuri joukko.

Kariston tutkijaryhmää kiinnostivat myös paikalleen jääneet. Vaikka rakennemuutos liikkuttiin suuria joukkoja, erityisesti maataloustaustai-

set miehet jäivät paikalleen ja synnyinseudulle. Kainuussa paikalleen jääneitä miehiä oli 43 prosenttia. Naisista kotikonnuilleen jäi kolmannes. Syntyperäisen väestön osuus olikin 2000-luvun alun Kainuussa varsin suuri (ks. Myrskylä 2002, 7). Monille tämä merkitsi myös naimattomuutta. Esimerkiksi Kainuuseen jääneistä miehistä 28 prosenttia jäi naimattomiksi (Karisto & al. 2005, 95–102).

1990-luvun alkupuolen laman on katsottu synnyttäneen suurten ikäluokkien sisälle ”uudenlaisen halkeaman”. Laman aikana saneerattiin työpaikoilta paljon keski-ikäisiä, vähän koulutettuja työntekijöitä, jotka kuuluivat suuriin ikäluokkiin. Suuri osa heistä on jäänyt pitkäaikaistyöttömiksi esimerkiksi Helsingin lähiöihin (Kortteinen & Vaattovaara 2000; tässä Virtanen 2005b, 202).

Lamasukupolvi

Terveystieteiden nopeasta kehityksestä kertoo hyvin se, että 1970-luvun alkupuolella 10 promillen raja imeväiskuolleisuudessa rikkoutui (Koskinen & al. 1994, 323). Lamasukupolvi – eli vuosina 1971–75 syntyneet – oli tässä käsitellyistä sukupolvista ensimmäinen, jossa maaseudulla syntyneet eivät muodostaneet enemmistöä (Väestömuutokset, 1975, 52). Se oli myös itsenäisen Suomen siihenastisen historian pienin sukupolvi. Yhtä alhaisia syntyneisyyslukuja ei Suomessa ole ollut sitten 1860-luvun nälkävuosien (Valkonen 1980, 21).

Lamasukupolvi poikkeaa sosiaaliselta taustaltaan radikaalisti aikaisemmista sukupolvista. Valtaenemmistöllä on joko toimihenkilö- tai työläis-tausta, vuonna 1975 maanviljelijöiden osuus oli enää vain 13 prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä (Alestalo 1986, 64).

Lamasukupolvi oli myös ensimmäinen sukupolvi, joka pääsi nauttimaan hyvinvointivaltion – tässä tapauksessa päiväkotien ja terveyskeskusten – palveluista lapsesta saakka. Sukupolvi varttui 1970- ja 1980-luvulla ennennäkemättömän taloudellisen vaurastumisen ja hyvinvoinnin oloissa. Siitä tuli myös koulutetumpi sukupolvi kuin mistään aikaisemmasta sukupolvesta. Vuosituhannen vaihteessa yli 90 prosenttia tästä sukupolvesta oli jatkanut opintojaan peruskoulun jälkeen. Joka neljännellä oli vähintään alempi akateeminen loppututkinto (Järvinen 2001, 61). Koulutuksen lisääntyminen on luonut aikaisempiin sukupolviin verrattuna uudenlaisen vedenja-

kajan. Aikaisemmin koulutus erotti omaksi ryhmäkseen sukupolven kärkipään. Nyt koulutuksesta putoaminen merkitsee rajattuja tulevaisuuden näkymiä ja usein työttömyyttä. Harjoitettu koulutuspolitiikka syventää tätä jakoa (Järvinen 2001, 68):

”Harjoitetun politiikan seurauksena on samalla luo- tu eri kohderyhmiin lukeutuville nuorille erilaisia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia resursseja. ’Huippujen’ ja ’riskinuorten’ erottelu ja määrittäminen ovat samalla vahvistaneet sitä, että eri kohderyhmiin lukeutu- vat nuoret oppivat erilaisen käsityksen itsestään, pai- kastaan yhteiskunnassa sekä omista vaikutusmahdolli- suuksistaan tulevaisuutensa suhteen.”

Sukupolven nuoruuden hyvät päivät katkaisi raa’alla tavalla lama 1990-luvun alkupuolella, jol- loin Suomen talous joutui lähes syöksykiertee- seen. Vuonna 1994 Suomessa oli noin 100 000 al- le 25-vuotiasta työtöntä. Osa oli joutunut työttö- myyskortistoon suoraan koulun penkiltä (Nyys- sölä 1994, 11).

Laman jälkeen kaikki vanhat yhteiskunnalliset rakenteet asetettiin tavalla tai toisella kyseenalai- seksi ja lamasukupolven astuminen aikuisuuteen ja työelämään osoittautui kaikkea muuta kuin helpoksi. Aikuisuuteen siirtyminen lykkääntyi kaikilta osiltaan. Siirtyminen koulutuksesta työ- elämään, vanhempien kodista omaan kotiin ja oman perheen perustaminen siirtyivät yhä vain lähemmäksi 30:tä ikävuotta ja viime aikoina sen ylikin. Ilmiö on tyypillinen koko läntiselle Eu- roopalle ja sitä selittävät naisten lisääntynyt työs- säkäynti, työmarkkinoiden epävarmuus ja koulu- tuksen piteneminen (Oinonen 2004, 251–278).

Kun aikaisemmille sukupolville olivat Suomes- sa olleet tyypillisiä osa-aikaisen ansiotyön pieni osuus ja työsuhteiden suhteellisen pitkä kesto, lamasukupolvi kohtasi pätkätoiden maailman. La- man jälkeisestä osa-aikatyön lisääntymisestä se selvisi kuin koira veräjältä, mutta määräaikai- sessa työsuhteessa lamasukupolvesta työskenteli kolmannes 1990-luvun loppupuoliskolla (Laak- sonen 2001, 87–88). Pätkätoiden osuus ei kas- vanut vain yksityisellä sektorilla. Valtio ja kun- nat ovat omalta osaltaan lisänneet pätkätyötä te- kevien osuutta. Kun ennen sanottiin valtion lei- vän olevan pitkä ja kapea, nykokuvaus pitää sitä edelleenkin kapeana, mutta muistuttaa sen ole- van pieninä palasina maailmalla. Pätkätoiden te- keminen ei kaikilta osin kuitenkaan osoita huo- noa työmarkkina-asemaa. Päivi Korhosen ja Juha Sainion (2006, 10–21) tutkimus monialayliopis-

toista vuonna 2000 valmistuneista osoittaa, että viisi vuotta valmistumisen jälkeen eniten työsuh- teita oli ollut lääketieteellisistä ja eläinlääketieteel- lisistä tiedekunnista valmistuneilla. Toisaalta näis- sä ryhmässä sijoittuminen oman alan akateemisiin ammatteihin oli sataprosenttista.

Korhosen ja Sainion tutkimus osoittaa, että la- masukupolven akateemisen loppitutkinnon suo- rittaneet ovat sijoittuneet varsin hyvin työmark- kinoille. Vain noin 5 prosenttia toimi viisi vuotta tutkinnon suorittamisen jälkeen tehtävissä, jotka eivät vastanneet heidän koulutustaan. On kuiten- kin muistettava, että lähes kolmannes oli kokenut työttömyysjakson valmistumisensa jälkeen (Kor- honen & Sainio 2006, 10–21, 262–265).

Lähiöihin syntyneestä ja kaupunkeihin muut- taneesta lamasukupolven osasta tuli nuoruudes- saan uudentyyppisen kaupunkikulttuurin synnyn todistaja ja tekijä. Kulutuksen lisääntyminen, ra- vintolaelämän laajeneminen ja erilaisten kaupun- kitapahtumien yleistyminen olivat ”kaupungistu- misen toisen aallon” osia. Aalto syntyi väestöllisen ja rakenteellisen muutoksen ”kulttuurisena jälki- maininkina” (Mäenpää 2005, 14–27).

Siinä, missä sosiologit etsivät vastausta sille, ”(m)istä tässä virtaavassa, arkisessa, tavaraesteet- tisessä, seikkailevassa kaupunkikulttuurissa on kyse” (Mäenpää 2005, 20), lamasukupolven lue- tuin runoilija ahdistuu ja palaa takaisin maaseu- dulle. Heli Laaksosen (s. 1972) kolme 2000-lu- vulla ilmestynyttä runokirjaa ovat ylänneet painosmääriin, joilla ei ole vertailukohtaa lähivuo- sikymmenten runoudessa. Laaksosen kirjoittaa lounaissuomalaisella, lähinnä Uudenkaupungin murteella (Wiik 2000, 5) ja suhtautuu ”uuteen kaupunkikulttuuriin” vähintäänkin ambivalentis- ti runossaan *Lehm ja koiv* (2000, 44):

”Mää tahro olla lehm koivu al.

Mää en tahro olla luav.
Mää en tahro oppi uut taitto-ohjelma.
Mää en tahro selvittä äit-tytär suhret.
Mää en tahro viäriä sitä kirjet posti.
Mää en tahro soitta Kelan tätil.
Mää en tahro muista yhtäkän pin-koori.

Antakka mu olla lehm koivu al.
Viäkkä mu väsyne nahk kamarim permanol,
kakluuni ette.”

On tietenkin aikaista sanoa lamasukupolven elä- mästä enempiä. Kaikkien sitä yhdistävien ja ja- kavien tekijöiden vaikutus ei ole vielä nähtävissä (vrt. Martikainen & Wass 2001, 36–37). Viimek-

si kuluneiden kymmenen vuoden kehitys kuitenkin osoittaa, ettei ainakaan uusista muutoksista ja murroksista tule Suomessa olemaan puutetta.

Sukupolvet ja rakennemuutokset

Kysymys sukupolvien olemassaolosta on suomalaisessa tutkimuksessa näyttäytynyt ennen muuta kysymyksenä siitä, voidaanko suuria ikäluokkia pitää sukupolvena.

Selvimmän myöntävän vastauksen tähän kysymykseen on antanut Matti Virtanen (2005b, 205): ”Suuret ikäluokat ovat paitsi selkeästi erotuva ikäkohortti myös yhteisen kokemusmaailman monella tavalla kyllästämä mannheimilainen sukupolvi.” Yhteiset kokemukset alkavat toisesta maailmansodasta, suuret ikäluokat ovat ”sodasta hengissä selvinneiden” lapsia. Suuria ikäluokkia yhdistävät myös maaseudulla syntymisen ja rakennemuutoksen kokeminen. Virtanen pitää suuria ikäluokkia myös erityisen poliittisena sukupolvena (ks. Borg & Ruostetsaari 2002; Martikainen & Wass 2001, 21–25). Sukupolven sisäiset erot Virtanen (2005b, 198) selittää mannheimilaisilla fraktioilla. Kun yhdestä osasta suuria ikäluokkia syntyi taistolainen liike, niin toinen osa ikäluokan protestia ilmeni syrjäseutujen vennamolaisuutena.

Vastakkaiselle kannalle asettuu Semi Purhonen, joka perustaa näkemyksensä vuosina 1945–49 syntyneiden keskuudessa suoritettuihin *elämänkulkuhaastatteluihin*. Purhonen kiinnittää erityistä huomiota siihen, millaista osaa suhtautuminen ”60-luvun radikalismiin” näyttelee haastatteluissa. Käsitös suurista ikäluokista radikaalina sukupolvena liittyy tämän ikäluokan eliitin, radikaaliylioppilaiden käsityksiin. Tämän eliitin keskuudessa ne, jotka samastuvat positiivisesti sukupolveensa, pitävät itseään ”60-luvun sukupolvena”. Ne, jotka asennoituvat neutraalisti tai kielteisesti ”60-luvun radikalismiin”, identifioituvat joko suuriin ikäluokkiin tai sitten heillä ei ollut mitään samastumiskohdetta. Eliitin ulkopuolisten keskuudessa suhtautuminen ”60-luvun radikalismiin” tuottaa joko identifioitumista suuriin ikäluokkiin tai ei lainkaan sukupolvitietoisuutta (Purhonen 2005, 245–261). Purhonen tiivistää kantansa:

”Sukupolvitietoisuuden tasolla ’suuret ikäluokat’ ja ’60-luvun sukupolvi’ ovat täysin eri asioita. Käsitös suuris-

ta ikäluokista, samankaltaisten arvojen ja päämäärien yhdistämänä sukupolvena, jota 1960- ja 1970-lukujen sosiaaliin liikkeisiin osallistuneiden ’60-luvun sukupolvi’ jollain tavoin eturintamassa ’edustaisi’, on pelkkä myytti. Toisaalta tuo edustavuuden myytti on kaikkien yhteiskunnallisten sukupolvien olemassa olon taakaja ja keskeinen rakennusaine.”

Varovaisemmin kielteiselle kannalle asettuvat Jani Erola, Terhi-Anna Wilska ja Hannu Ruonavaara. Alussa mainitun teoksen – *Yhteiskunnan moottori vai kivireki?* – johdannon päätteeksi he toteavat, etteivät suuret ikäluokat muodosta mitään erityisryhmää: ”suurten ikäluokkien tulkitsemiselle vahvasti identifioituneena ja eroteltavissa olevana *sosiokulttuurisena realiteettina* ei ainakaan enää tunnu löytyvän perusteita” (Erola & al. 2004). Suuret ikäluokat eivät aiheuttaneet vallankumousta Suomessa 1960- ja 1970-luvulla, vaan ne pikemminkin ”muuttuivat itse yhteiskunnan mukana” (Erola & al. 2004, 26).

Rakennemuutos ja sukupolvet

Muutoksen näkökulma on hallinnut myös tätä esitystä. Karl Mannheimiin voi yhtyä siinä, ettei staattisessa maalaisyhteiskunnassa esiinny edellisistä kohorteista selvästi erottuvia erityisiä sukupolvia. Mannheim tuntee ajattelevan Saarnaajan (1: 4) tavoin: ”Sukupolvi tulee, ja sukupolvi menee, mutta maa pysyy ikuisesti.”

Tässä esityksessä on tietoisesti käytetty asetelmaa, jossa kolmea eri sukupolvea, vuosina 1921–25 syntynyttä *sotasukupolvea*, vuosina 1945–49 syntyneitä *suuria ikäluokkia* ja vuosina 1971–75 syntynyttä *lamasukupolvea*, tarkastellaan yhteiskunnan rakennemuutosta vastaan. Varsinkin kaksi ensimmäistä sukupolvea koki eri-ikäisinä ja eri tavoin suomalaisen yhteiskunnan suurimman rakennemuutoksen vuosien 1960 ja 1980 välisenä aikana. Rakenteellisessa tarkastelussa huomio kiinnittyy koko yhteiskunnan tasolla pakostakin samaan sukupolveen kuuluneiden erilaisiin lähtökohtiin ja erilaisiin elämäntapoihin. Voimakas rakennemuutos lisää sukupolvien sisäisiä eroja. Samaa sukupolveen kuuluvilla saattaa olla nuoruudessaan hyvinkin voimakas yhteinen kokemus, mutta rakennemuutoksen aikana erilaisia kokemuksia kertyy sukupolveen kuuluville erilainen määrä ja niiden vaikutukset voivat olla enemmän sukupolveen kuuluvien kohtaloita erottavia kuin yhdistäviä.

Erityisen suuri ero vallitsee suurten ikäluokkien ja lamasukupolven kokemusmaailmassa. Yhteis-

Taulukko 1. Sukupolvien välisen ristiriidan voimakkuus Suomessa vuosina 1992 ja 2000*

Arvio "suurten ikäluokkien" ja "nuorempien ikäryhmien" välisten vastakohtaisuuksien voimakkuudesta	1992 %	2000 %
hyvin voimakas	7	9
melko voimakas	19	37
vaikea sanoa	34	26
melko heikko	34	26
ei esiinny lainkaan	6	2
yhteensä	100	100
(N)	(1 030)	(2 088)

Lähteet: FSD2189; FSD1087
 *Koska kysymykset eivät ole eri vuosina olleet täysin samanlaiset ja koska käytetyt ikäluokitukset ovat erilaisia, ei analyysiä voi jatkaa tämän pidemmälle.

kunnan rakennemuutos ja koulutuksen lisääntyminen avasivat suurille ikäluokille hyvät sosiaalisen kohoamisen mahdollisuudet. Nouseva elintaso ja hyvinvointivaltion rakentaminen saivat yhteiskunnan näyttämään eräänlaiselta runsaudensarvelta. 1970-luvun jälkeen mahdollisuuksien tasa-arvoisuus ei enää kohentunut ja lamaa seurasivat hyvinvointivaltion leikkaukset (Moisio 2006, 276). 1980-luvun hektinen juppikulttuuri ei kantanut pitkälle ja lama aiheutti hyvin monille yksilöille ja perheille taloudellisen romahduksen: "Lamasukupolven avainkokemuksen ytimessä on syvä epävarmuus ja epäoikeudenmukaisuus – ja haussa vastaavasti turvallinen ja oikeudenmukainen yhteiskunta" (Virtanen 2005a, 180).

Sukupolvien välinen konflikti?

Rakennemuutosten huomioon ottaminen on varsin tärkeää myös silloin, kun arvioimme sukupolvien välisen konfliktin mahdollisuutta. Sukupolvien välinen konflikti on noussut hyvin vahvasti esiin julkisuudessa keskusteltaessa 1960- ja 1970-luvun akateemisen nuorison taistolaisuudesta. Taistolaisuutta on pidetty isäkapinana, jossa ylempiin sosiaaliryhmiin kuuluvat suurten ikäluokkien edustajat nousivat sodassa olleita isäänsä vastaan. Tämä käsitys on osoittautunut sikäli myytiksi, ettei taistolaisiin valikoitunut joukko eronnut paljoakaan muista opiskelijoista (ks. Kontula 2004).

Suurten ikäluokkien lähestyvät eläkevuodet nostivat sukupolvien välisen ristiriidan julkiseen keskusteluun 1990-luvun puolivälissä. Tätä ennen asiasta käytetyt puheenvuorot olivat verratun maltillisia tutkijapuheenvuoroja (esim. Nieminen 1993; Notkola & Ryytänen 1994, 280–289). Esimerkiksi Veijo Notkola ja Markku Ryytänen osoittavat, että toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa väestörakenne on ollut verratun edullinen työikäisten suuren osuuden vuoksi. 2000-luvun alkuvuosikymmeninä Suomi alkaa – yli 65-vuotiaan väestön osuudella punnittuna – muistuttaa keskieurooppalaisia yhteiskuntia (Notkola & Ryytänen 1994, 277–289).

Vuosikymmenen puolivälissä lähtien keskustelu suurten ikäluokkien mukanaan tuomasta "eläkepommista" alkoi kuitenkin elää omaa elämäänsä. Elinkeinoelämän valtuuskunta on kahdessa kyselytutkimuksessaan – vuosina 1992 ja 2000 – tiedustellut kansalaisten käsityksiä "suurten ikäluokkien" ja "nuorempien ikäryhmien" välisten "ristiriitojen ja vastakohtaisuuksien" voimakkuudesta. Kysymykset sukupolvien ristiriidasta esitettiin laajassa kysymyskokonaisuudessa, jossa tiedusteltiin kansalaisten käsityksiä erilaisten yhteiskunnallisten ristiriitojen voimakkuudesta. Yhteiskunnallisten ristiriitojen joukossa sukupolvien välinen konflikti ei sijoitu mitenkään kärkisijoille. Vuonna 1992 se sijoittui voimakkuudella mitattuna 16. sijalle 20 ristiriidan joukossa. Vuonna 2000 vastaava sijoitus oli 11:s kaikkiaan 18 ristiriidan joukossa (ks. Kansa tienhaarassa, 1993, 27; Erilaisuuksien Suomi, 2001, 19). Suurten ikäluokkien ja nuorempien ikäryhmien välinen ristiriita arvioitiin vuonna 2000 jonkin verran voimakkaammaksi kuin vuonna 1992 (taulukko 1).

Ristiriitaa erittäin voimakkaana pitävien osuus ei juuri kasvanut. Sen sijaan tätä ristiriitaa melko voimakkaana pitävien osuus kasvoi selvästi yhä useamman ottaessa asiaan kantaa. Vuonna 2000 lähes puolet suomalaisista piti tätä ristiriitaa hyvin tai melko voimakkaana.

Suuret ikäluokat ovat joutuneet myös poliittisissa pamfleteissa syytettyjen penkille. Ensimmäiset olivat 1990-luvun puolivälissä asialla ns. nuorsuomalaiset. Risto E. J. Penttilän, Jaakko Tapanisen ja Janne Jutilan nuorsuomalaisen keskuudessa käydyistä keskusteluista kootussa pamfletissa *Ultimatum isänmaalle. Nuorsuomalainen näkemys Suomen mahdollisuuksista* nuorsuomalaiset hyökkäsivät "poliittisena luokkana" pitämiään suurista ikäluokkia vastaan (Penttilä & al. 1994, 28):

”Suurten ikäluokkien myötä syntyi tarve lisätä julkista rakentamista, julkista koulutusta ja julkista terveydenhuoltoa. Valtion ja kuntien virkamiesten määrä kasvoi. Tarvittujen poliittisten päätösten määrä lisääntyi. Harastelijapoliitikot eivät enää pärjänneet. Suurta, poliitisoitunutta julkista sektoria johtamaan tarvittiin poliittikan ammattilaisia. Syntyi uusi poliittinen luokka, joka alkoi toimia omien tavoitteittensa mukaisesti.”

Melkein vielä pelottavamman näkemyksen on esittänyt kymmenkunta vuotta myöhemmin Osku Pajamäki. Tämä, vuonna 1970 syntynyt, ”ex-nuori” sosiaalidemokraatti pitää kirjassaan *Ahne sukupolvi* (2006) suuria ikäluokkia ”Suomea nyt hallitsevana eliittinä”. Pajamäki (2006, 55) kuvaa näkemässään ”lohduttoman pahassa unessa” sukupolvien välisen konfliktin kärjistymistä:

”Se meni jotenkin näin. Eläkejärjestelmä oli romahtanut suuren ikäluokan eliitin eläkekeinottelun takia. He olivat vaivihkaa siirtäneet omaisuutensa Espanjaan tai muille aurinkorannoille. Yhtäkkiä uni konkretisoitui. Siihen vyöryi satoja tuhansia vyölaukuilla ja vesipulloilla varustettuja hyväkuntoisia eläkeläisiä, siis aktiivista senioriväestöä, jotka ojentelivat auringon paahattamia kuivia, manikyroituja käsiään kohti omaa lompakkoani, minun voimatta asialle mitään.”

Suurten ikäluokkien vikana näyttää olleen sekä julkisen sektorin kasvattaminen että sen purkaminen.

Sekä nuorsuomalaisten että Pajamäen kärjistyksiset sopivat hyvin siihen raamiin, jonka englantilainen sosiologi Harriet Bradley on muotoillut esityksistä, joissa painotetaan sukupolvien välistä konfliktia. Sukupolvien välisen konfliktin ajatus esitetään usein siten, että aliarvioidaan sellaisten tärkeiden yhteiskunnan perusjakojen, kuten yhteiskuntaluokkien, sukupuolen tai etnisten ryhmien, vaikutusta antamalla ymmärtää, että koko ”nuori sukupolvi” jakaa samantyyppisen kulttuurin ja samantyyppiset arvot (Bradley 1997, 155).

TIIVISTELMÄ

Matti Aletalo: Rakennemuutokset ja sukupolvet

Yhteiskunnan rakennemuutosten ja sukupolvien välistä yhteyttä tarkastellaan kuvaamalla kolmen kohortin – sotasukupolven (s. 1921–25), suurten ikäluokkien (s. 1945–49) ja lamasukupolven (s. 1971–75) – elinoloja ja elämäntapaa. Kohortit on valittu siten, että niihin kuuluvat kokivat suuren kokemuksellisen murroksen nuoruudessaan. Voidaanko näitä kohortteja pitää sukupolvina, joita nuoruuden kokemukset yhdistävät merkittäväällä tavalla? Tätä tarkastellaan kysymällä, millaiseen Suomeen nämä kohortit syntyivät, millaisessa Suomessa niihin kuuluvat elivät, millaisia mah-

Sukupolvien paradoksi

Muodostavatko erittelemäni kolme sukupolvea manheimilaisittain määritellyt historialliset ja sosiaaliset yksiköt, joilla kullakin on ”yhteinen kohtalo”? Sotasukupolven enemmistö jatkoi toisen maailmansodan jälkeen elämäänsä maaseudulla. Sen elämäntavat eivät juuri muuttuneet ja sillä oli varsin vähän yhteistä modernisoituvan ja vaurastuvan kaupunkiväestön yläkerroksien kanssa. Vaikka suuriin ikäluokkiin kuuluvilla kainuulaisilla ”peräkammarinpojilla” ja pääkaupunkiseudun hyvin koulutetulla keskiluokalla onkin yhteisenä kokemuksena nuoruuden ahtaus ja tungos, yhteiskunnan voimakas rakennemuutos hajotti tämän sukupolven. Lamasukupolvella on – koulutuksen ja hyvinvointivaltion kehittymisen vuoksi – muita sukupolvia huomattavasti paremmat lähtökohdat. Juuri siksi tämän sukupolven sisällä muiden vauhdista putoaminen koulutuksessa ja työelämässä aiheuttaa syrjäytymistä ja huono-osaisuutta.

Laajojen, koko väestön kattavien sukupolvien erittely tuottaa hyvin paradoksaalisen tuloksen. Kun yhteiskunta ei muutu, ei synny kokemuksellisia sukupolvia, historiallisia ja sosiaalisia yksiköitä. Kun yhteiskunta muuttuu nopeasti, syntyneet yksiköt eivät kata koko laajaa sukupolvea.

Edellä esitettyä ei pidä ymmärtää siten, että pyrkisin vähättelemään itse aihealuetta, sukupolvien, kohorttien ja iän tutkimusta. Pikemminkin päinvastoin. On muistettava, että tämä esitys perustuu vain kolmen kohortin tarkasteluun ja on luonteeltaan varsin hypoteettinen. Kolme esimerkkiäni ehkä kuitenkin myös osoittavat, miten paljon monipuolisemman kuvan yhteiskunnan rakennemuutoksista saamme, jos ajattelemme muuttuvien rakenteiden ”sisään” erilaisilla kokemuksilla ja kohtaloilla varustettuja sukupolvia.

dollisuuksia yhteiskunta heille tarjosi ja millä tavoin yhteiskunnan rakennemuutokset vaikuttivat.

Sotasukupolven elämää leimasivat maaseutu ja alhainen elintaso. Toisen maailmansodan jälkeinen elintason nousu ja elintapojen muuttuminen kohdistuivat vain pieneen kaupunkilaisten ryhmään. Yhteiskunnan rakennemuutos alkoi tämän sukupolven keski-iässä. Rakennemuutos avasi vain harvoille sukupolven jäsenille uusia mahdollisuuksia.

Toisen maailmansodan jälkeen syntyvyys nousi enääntäyskorkeaksi. Suuret ikäluokat kokivat nuoruudessaan kaikkialla tungosta. Yhteiskunnan nopea muuttuminen avasi 1960-luvulta alkaen monenlaisia uusia

mahdollisuuksia. Sosiaalinen liikkuvuus oli laajaa ja elintaso nousi nopeasti. Sukupolven sisäisistä eroista muodostui huomattavia.

Lamasukupolvi syntyi vauraaseen hyvinvointivaltioon, jossa koulutusmahdollisuudet olivat aikaisempia sukupolvia paremmat. Sosiaalisen kohoamisen mahdollisuudet eivät kuitenkaan enää laajentuneet. 1990-luvun alun syvää talouslamaa seurasi taloudellisen epävarmuuden ja hyvinvointivaltion etujen ja palvelusten leikkausten aika. Työttömyys ja erilainen syrjäytymi-

nen olivat tämän sukupolven heikommin menestyneiden kohtalona.

Yhteiskunnan voimakas rakennemuutos tuottaa ja lisää eroja samaan kohorttiin kuuluvien välillä. Siksi nuorena koetun yhteisen kokemuksen vaikuttavuutta sukupolven ”yhteisen kohtalon” luojana voidaan epäillä. Koko väestön tasolla on vaikea perustella näkemystä, jonka mukaan tässä eritellyt kohortit muodostaisivat sellaisia historiallisia ja sosiaalisia yksiköitä, joita voitaisiin kutsua sukupolviksi.

KIRJALLISUUS

- ALAPURO, RISTO: Sukupolvet ja arvot. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 118. Helsinki: Helsingin yliopisto, 1969
- ALESTALO, MATTI: Structural Change, Classes and the State. Finland in a Historical and Comparative Perspective. Research Group for Comparative Sociology. University of Helsinki. Research Reports No. 33. Helsinki 1986
- ALESTALO, MATTI: Julkisen sektorin laajentuminen. S. 7–36. Julkaisussa: Sosiaalipoliittikka 1991. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 1991
- ALLARDT, ERIK: Sosiaalisia ongelmia ja ristiriitoja. S. 162–183. Teoksessa: Viita, Pentti (toim.): Suomi 1975. Ennusteita – analyyssejä – näköaloja. Helsinki: Tammi, 1966
- ALLARDT, ERIK: Sukupolvet suomalaisen yhteiskunnan kuvauksessa. Sosiologia 18 (1981), 265–274
- BORG, SAMI & RUOSTETSAARI, ILKKA: Suuret ikäluokat ja valta. Hyvinvointikatsaus 2002: 1, 51–58
- BRADLEY, HARRIET: Fractured Identities. Changing Patterns of Inequality. Cambridge: Polity Press, 1997
- EASTERLIN, RICHARD A.: Birth and Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare. New York: Basic Books, 1980
- ERILAISUUKSIEN SUOMI. Raportti suomalaisten asenteista 2001. Vantaa: Taloustieto Oy, 2001
- EROLA, JANI & WILSKA, TERHI-ANNA (toim.): Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 60-lukulaisuus. Jyväskylä: SoPhi, 2004
- EROLA, JANI & WILSKA, TERHI-ANNA & RUONAVAARA, HANNU: Johdanto. Teoksessa: Erola, Jani & Wilksa, Terhi-Anna (toim.): Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 60-lukulaisuus. Jyväskylä: SoPhi, 2004
- FLORA, PETER & ALBER, JENS: Modernization, Democratization, and the Development of Welfare States in Western Europe. P. 37–80. In: Flora, Peter & Heidenheimer, Arnold J. (eds): The Development of Welfare States in Europe and America. New Brunswick and London: Transaction Books, 1981
- FSD2189. EVAn EU-asennetutkimus syksy 1992 (elektroninen aineisto). FSD2189, versio 1.0 (2006-06-14). Lempäälä: Yhdyskuntatutkimus (aineistonkeruu), 1992. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta (tuottaja). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto (jakaja), 2006
- FSD1087. EVAn kansallinen asennetutkimus 2000 (elektroninen aineisto). FSD1087, versio 1.0

- (2001–10–12). Lempäälä: Yhdyskuntatutkimus (aineistonkeruu), 2000. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta (tuottaja). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto (jakaja), 2001
- HAATANEN, PEKKA: Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Helsinki: WSOY, 1968
- HEATON, HERBERT: Economic History of Europe. Tokyo: Harper & Row, 1966
- HÄKKINEN, ANTTI & LINNANMÄKI, EILA & LEINO-KAUKIAINEN, PIRKKO: Suomi, johon suuret ikäluokat syntyivät. S. 61–91. Teoksessa: Karisto, Antti (toim.): Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 2005
- JUNTTO, ANNELI & VILKKO, ANNI: Monta kotia. Suuren ikäluokkien asumishistoriat. S. 115–144. Teoksessa: Karisto, Antti (toim.): Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 2005
- JÄNTTI, MARKUS & SAARI, JUHO & VARTIAINEN, JUHANNA: Growth and Equity in Finland. Unu-Wider Discussion Paper No. 2006/06. <http://www.wider.unu.edu/publications/dps/dps2006/dp2006-06.pdf>
- JÄRVINEN, TERO: Koulutusjärjestelmän yksilöllistymisen ja valinnan vapaus. S. 60–69. Teoksessa: Kuure, Tapio (toim.): Aikuistumisen pullonkaulat. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosaain neuvottelukunta, Stakes, 2001
- KANSA TIENHAARASSA. Raportti suomalaisten asenteista 1993. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta, 1993
- KARISTO, ANTTI (toim.): Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 2005. 2005a
- KARISTO, ANTTI: Suuret ikäluokat kuvastimessa. S. 17–58. Teoksessa: Karisto, Antti (toim.): Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 2005. 2005b
- KARISTO, ANTTI & MARTIKAINEN, PEKKA & MÄKI, NETTA & RAHKONEN, OSSI: Suuren muuton pyörteisä: liikkuvuus ja liikkumattomuus. S. 92–114. Teoksessa: Karisto, Antti (toim.): Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 2005
- KIVISTÖ, KALEVI & VAHERVA, TAPIO: Kasvatossosiologia. Jyväskylä: Gummerus, 1976
- KOLEHMAINEN, SIRPA: Naisten ja miesten työt. Työmarkkinoiden segregoituminen Suomessa 1970–1990. Tutkimuksia 227. Helsinki: Tilastokeskus, 1999
- KONTULA, ANNA: Taistolaisuus puberteettikapinasta takinkääntöön. Historiallinen Aikakauskirja 102

- (2004), 233–243
- KORHONEN, PÄIVI & SAINIO, JUHA: Viisi vuotta työelämässä. Monialayliopistoista vuonna 2000 valmistuneiden sijoittuminen työmarkkinoilla. Aarresari, 2006
- KORTTEINEN, MATTI & VAATTOVAARA, MARI: Onko osa Helsingistä alikehityksen kierteessä? Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000): 2, 115–124
- KOSKINEN, SEPPÖ & MARTELIN, TUIJA & NOTKOLA, IRMA-LEENA & NOTKOLA, VEIJO & PITKÄNEN, KARI (toim.): Suomen väestö. Hämeenlinna: Gaudeamus, 1994
- KUUSI, PEKKA: 60-luvun sosiaalipolitiikka. Porvoo – Helsinki: WSOY, 1961
- LAAKSONEN, HELENA: Nuorten siirtyminen työmarkkinoille 1990-luvun Suomessa. S. 86–96. Teoksessa: Kuure, Tapio (toim.): Aikuistumisen pullonkaulat. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta, Stakes, 2001
- LAAKSONEN, HELI: Pulu uis. Runoja. Turku: Sammakko, 2000
- LINNA, VÄINÖ: Tuntematon sotilas. Juva: WSOY, (1954) 1993
- MANNHEIM, KARL: Essays on the Sociology of Knowledge. Edited by Paul Kecskemeti. London: Routledge & Kegan Paul, (1927) 1952
- MARTIKAINEN, TUOMO & WASS, HANNA: Vaienneet äänet. Äänestäminen vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaaleissa. Vaalit 2001: 2. Helsinki: Tilastokeskus, 2001
- MOISIO, PASI: Luokat ja liikkuvuus hyvinvointivaltiossa – John H. Goldthorpen toimintateoreettinen viitekehys. S. 256–279. Teoksessa: Saari, Juho (toim.): Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa. Helsinki: Yliopistopaino, 2006
- MYRSKYLÄ, PEKKA: Suuret ikäluokat liikkeessä. Hyvinvointikatsaus 2002: 1, 2–7
- MAENPÄÄ, PASI: Narkissos kaupungissa. Tutkimus kulluttaja-kaupunkilaisesta ja julkisesta tilasta. Helsinki: Tammi, 2005
- NIEMINEN, MAURI: Suomi 2020: Vähenevän väestön vanhusten yhteiskunta. S. 187–200. Teoksessa: Suomi 2020 – visioita kansakunnan tulevaisuudesta. Liite 1. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1993/4. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 1993
- NOTKOLA, VEIJO & RYNNÄNEN, MARKKU: Väestönkehityksen ennustaminen ja tuleva väestönkehitys Suomessa sekä erässä Euroopan maissa. S. 265–298. Teoksessa: Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Notkola, Irma-Leena & Notkola, Veijo & Pitkänen, Kari (toim.): Suomen väestö. Hämeenlinna: Gaudeamus, 1994
- NYSSÖLÄ, KARI: Nuoret ja työmarkkinoiden joustavuus. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 20. Turku 1994
- ONINEN, ERIKKA: Finnish and Spanish Families in Converging Europe. Studies in European Societies and Politics. Tampere 2004
- PAJAMÄKI, OSKU: Ahne sukupolvi. Jyväskylä: Ajatus-kirjat, 2006
- PENTTILÄ, RISTO E. J. & TAPANINEN, JAAKKO & JUTILA, JANNE: Ultimatum isänmaalle. Nuorsuomalainen näkemys Suomen mahdollisuuksista. Helsinki: Otava, 1994
- PURHONEN, SEMI: Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. S. 222–269. Teoksessa: Karisto, Antti (toim.): Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 2005
- RAITTLA, HANNU: Miesvahvuus. Helsinki – Porvoo – Juva: WSOY, 1999
- RINTALA, MARVIN: Three Generations: The Extreme Right Wing in Finnish Politics. Indiana University Publications, Russian and East European Series, Vol. 22. Bloomington: Indiana University Press, 1962
- ROOS, J. P.: Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: SKS, 1987
- RUOSTETSAARI, ILKKA & BORG, SAMI: Sukupolvien valtaseman muutos eliiteissä ja eduskunnassa. Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004): 2, 147–158
- SEPPÄNEN, PAAVO: Suuret ikäluokat ja avioliitto: mistä mies? Sosiologia 3 (1966): 4, 178–182
- SEPPÄNEN, PAAVO: Suomalainen yhteiskunta. Sosiaalinen muutos aikasarjoina. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 166. Helsinki: Helsingin yliopisto, 1971
- TOIVONEN, TIMO: Sukupolvi yhteiskunnallisen muutoksen selittäjänä. S. 109–120. Teoksessa: Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.): Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 2003
- URWIN, DEREK W.: From Ploughshare to Ballotbox. The Politics of Agrarian Defence in Europe. Oslo: Universitetsforlaget, 1980
- VALKONEN, TAPANI: Väkiluvun ja ikärakenteen kehitys. S. 10–35. Teoksessa: Valkonen, Tapani & Alapuro, Risto & Alestalo, Matti & Jallinoja, Riitta & Sandlund, Tom: Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 1980
- WARIS, HEIKKI: Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Helsinki: Otava, 1948
- WIIK, KALEVI: Esipuhe. S. 5. Teoksessa: Laaksonen, Heli: Pulu uis. Runoja. Turku: Sammakko, 2000
- WIMAN, RONALD: Työvoiman kansainvälisen muuttoliikkeen mekanismi. ETLA, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, B 9. Helsinki: ETLA, 1975
- VIRTANEN, MATTI: Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Hämeenlinna: SKS, 2001
- VIRTANEN, MATTI: Miten SDP:n käy? S. 177–181. Teoksessa: Hoikkala, Tommi & Laine, Sofia & Laine, Jyrki (toim.): Mitä on tehtävä? Nuorisoriisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 51. Helsinki: Loki-Kirjat, 2005. 2005a
- VIRTANEN, MATTI: Suuret ikäluokat sukupolvena. S. 197–207. Teoksessa: Karisto, Antti (toim.): Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 2005. 2005b
- VÄESTÖNMUUTOKSET. Suomen virallinen tilasto VI A: 133. Helsinki: Tilastokeskus, 1975.